

zők igényeit kielégítsék. Ráadásul az említett kötetek célközönsége is inkább az első világháború időszakának osztrák–magyar hadserege iránt érdeklődő nagyközönség, nem pedig a hagyomány-őrök. Utóbbiak ugyanis speciális igényekkel rendelkeznek: nekik nem elég csupán a viselendő tárgyak pompás fotóit megmutatni, nekik szükségük van a szóban forgó tárgyak pontos méreteire is, ha – eredeti hiányában – hiteles replikákat kívánnak készíteni. Márpedig erre nyilvánvalóan rendszeresen szükség is van. Udovecz György munkája éppen azzal válik számukra nélkülözhetlenné (hiánypótlóvá!), hogy megadja nekik az eredeti szabályzatokból kinyert eredeti méreteket is. Ezzel együtt persze a benne szereplő fotók is fontosak. És elmondható, hogy a mostani kiadvány ezen a téren is legfeljebb mennyiségi vonatkozásban (a közölt fényképek számát illetően) marad el a két vastos albumtól. Minőségileg azonban egyáltalán nem: a kitűnő fotók Dévényi Veronika és Szikits Péter hozzáértését dicsérik. Szerző és kiadó egyaránt elismerést érdemel ezért a valóban jól használható kötetért.

Pollmann Ferenc

SIMON ATTILA

MAGYAR IDŐK A FELVIDÉKEN (1938–1945)

Az első bécsi döntés és következményei

(Jaffa, Budapest, 2014. 248 o. ISBN 9786155418914)

Simon Attila rimaszombati történész, a Fórum Kisebbségkutató Intézet igazgatója az első bécsi döntés korábban kevésbé ismert aspektusaira világít rá legújabb munkájában, melyben a visszatért ősi magyar föld iránt sóvárgó érzéseket tápláló olvasó kevés alapot fog találni nemzeti érzelmeinek feltüzelésére.¹ A Magyar idők a Felvidéken című könyv deklarált célja, hogy olyan tabutémákat érintsen, melyeket – talán érzékenységből – a hazai történetírás eddig nem vagy csak érintőlegesen kezelt.

Simon Attila munkája ebben a vonatkozásában remekül illeszkedik Ablonczy Balázs 2011-es, Erdély visszatérését tárgyaló és szintűgy a Jaffa kiadó gondozásában megjelent könyvéhez. A két mű küllemében, szerkesztésében, témájában és az adott korszak feldolgozásában is sorozatot alkot, mely izgalmas lehetőségeket tartogat a délvidéki, burgenlandi és kárpátaljai területek esetében is a jövőbeli kutatás számára (ez utóbbi területet Simon Attila jelen műve nem tárgyalja).

Könyvének bevezetőjében Simon Attila amellett, hogy reflektál a korábbi szakirodalom kutatási területének egyes felületességeire, szemléletesen mutatja be, miért is kézenfekvő a Felvidék vizsgálata a szomszédos országokkal együtt járó olyan dolgokról írni, amik első látásra talán nem illenek egy olyan történet elmeséléséhez, amely nagyon mélyen egybefonódott a nemzeti büszkeség érzésével. A szerző ugyanis nem csak a magyar feltámadás dicsőségének érzetét mutatja be, de ír önellentmondásokról, félbe maradt tervekről, megghiúsult ábrándokról, pénz- és pártérdekekről, egyéni viaskodásokról és magyar és magyar közötti ellentétekről. Mindezen jelenségek meglepte persze nem kellene, hogy meglepetésként szolgáljon az olvasó számára, de a trianoni területek visszaszerzése felett érzett örömmámor – mely nem csak a korabeli közéleten, de talán az utókor történetírásán is kellőképpen érződik – mégis csak hajlamos negligálni az ilyen életszagú és hétköznapi jelenségeket. Éppen ez lehet az oka annak, hogy bizonyos esetekben triviális társadalomtörténeti epizódok is újdonságként hathatnak a könyv forgatói előtt.

¹ Korábbi, a témához kapcsolódó munkáira lásd: Az elfeledett aktivisták. Kormánypárti magyar politika az első Csehszlovák Köztársaságban. Somorja, 2013.; *Uő*: Küzdelem a városért. Pozsony és a pozsonyi magyarok 1938–1939-ben. Pozsony, 2011.; *Uő*: Egy rövid esztendő krónikája. A szlovákiai magyarok 1938-ban. Somorja, 2010.; *Uő*: Telepések és telepessfalvak Dél-Szlovákiában a két világháború között. Somorja, 2008.; *Uő*: A szlovákiai magyarok történetének válogatott bibliográfiája (1990–2002). Somorja–Dunaszerdahely, 2004. A téma szakirodalmához lásd legújabbban: *Popély Gyula*: Felvidék, 1918–1928: az első évtized a csehszlovák uralom alatt. Budapest, 2014.

Simon Attila a tárgyalt időszakot „a be nem vált remények időszakának” nevezi (12–13. o.), és könyvében bátran nyúl hozzá a felvidéki magyarság korántsem fekete-fehér színezetű érzelmeihez, melyekkel az a visszacsatoláshoz, a Horthy-kor „úri” Magyarországához, a katonai igazgatáshoz, majd a háborúhoz viszonyult.

Az első ilyen felemás reakciókat kiváltó átalakulás a csehszlovák idők demokratikus-liberális berendezkedéséből a szekfűi neobarokk társadalomba való átlépés volt. Noha korántsem szükséges ecsetelni a beneši demokrácia alkalmasint magyarelles hangulatát – ahogy a szerző sem ecseteli pár statisztikai adathoz hosszabban ezt az időszakot –, ám nem vitatható, hogy az első Csehszlovák Köztársaság számos olyan intézményes demokratikus és polgári előnyt nyújtott a felvidéki magyarság számára, melyektől a lakosság nem szívesen vált meg. Ezek közé tartozott az általános és titkos választójog, a pártalapítás és a gyülekezés szabadsága, a fejlett gazdasági érdekképviseleti rendszer, illetve a szabad kávéházi- és sajtóélet, hírközlés vagy közlekedés (19. o.). A pletykák, melyek szerint a későbbi válsztásokat egyébként is csak a trianoni Magyarország területén tartják meg, végül igaznak is bizonyultak (71. o.). Egy felvidéki lap a fenti intézmények megteremtését „kultúrviisszaesésésként” jellemezte (186. o.).

Külön részletességgel tárgyalja a szerző az eltérő felvidéki politikai áramlatok hozzáállását a részben beteljesült revízióhoz. A különböző politikai irányultságú mozgalmak különböző módokon reagáltak az eseményekre, majd az elkövetkező magyar időkre. A Sarló-mozgalom bemutatása mellett (38., 99. o.) fontos adalék a dél-szlovákiai szocialista mozgalom magatartása is, mely támogatja a magyar bevonulást. Egy állami jelentés elégedetten meg is állapította, hogy a felvidéki magyar kommunistáknak „nem az volt a mentalitása, mint a trianoni Magyarországon a pártnak és kommunista mozgalmaknak” (57., 71. o.). Nemtetszést váltott ki azonban mód, ahogy a magyar tisztviselők feleségei megrohmozták a ritkaságnak számító csehszlovák termékeket árusító boltokat. A szerző Márai Sándort idézi az ún. „anyásokkal” kapcsolatban, aki szerint a „gyarmatosítók gögje” jellemezte őket (43–44., 103. o.). A katonai és tisztfeleségekkel szembeni ellenérzések olyan hevesek voltak, hogy a korabeli sajtóban, de még Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszter felszólalásaiban is helyet kaptak (87. o.). Szintúgy problémát okozott a Horthy-kort oly markánsan jellemző tisztségek és kacifántos megszólítások visszavezetése. Nem csak publicisták, de maga Mécs László költő is tolla élére vette ezt a maradinak ítélt rendszert (101., 105–106. o.). A felvidéki társadalommal szemben összességében létezett egy előítélet a szerző szerint, mely a beneši balliberális eszmék általi fertőzöttséget vélte látni a visszatért magyarságban. Ennek szemléletes esete volt, amikor még a később szélsőjobboldali irányba elindult felvidéki Jaross Andort is liberálisozták (59. o. skk., 101–102. o.). A politikai palettát azonban lényegesen szűkítette a tény, hogy az újonnan összehívott törvényhozási hatóságokba ellenzéki jelöltet nem hívtak meg, hogy az egy szem preferált szlovák párton kívül minden egyéb szláv mozgalmat betiltottak, illetve hogy a kor magyar közéletében még mindig a délceg huszár mögé búvó jámbor tót paraszt képe élt (70., 138., 66., 131–132. o.). Mindezek szomorú családásokra és érdekes ellentmondásokra világítanak rá, mint például abban a felvidéki gimnáziumban, melynek falán egyszerre lógott Horthy és Tiso arcképe (131. o.).

A szerző alapos leírást nyújt a Felvidéken létrejött nacionalista vagy fajvédő szervezetekről, magyar gárdákról (sic!) is. A területen kísérletek történtek a nyilas párt szlovák nyelvű szekciójának megalapítására is, mely azonban érdeklődés hiányában hamar elhalt. A visszatért Kassán, Szálasi Ferenc szülővárosában azonban mutatott komoly erőt a szélsőjobboldali párt, ám tény, hogy a várost a nyilas terror így sem kerülte el. Simon Attila Tost László volt polgármester példáját idézi, akit 1945 első napjaiban csaltak el otthonából, és végeztek ki karhatalmisták (60–79. o.). A területet sújtó zsidóellenes előítéletek kettőségéről is szót ejt a szerző, mikor felhoz egy incidenst, melynek során egy zsidó feleséggel rendelkező tisztviselő minden gond nélkül nemzetiségű igazolásához juthatott (108., 130. o.). Mégis, a helyi lapok rövidesen már „bűzlöttek a penetráns antiszemitizmusról,” teszi hozzá Simon Attila (204. o.).

Társadalmi feszültségekre adhatott okot a beígért komoly gazdasági beruházások elmaradása, melyet a csehszlovák propaganda ki is használt (44–45. o.). A szociális nyomor olyan méreteket öltött a szerző szerint, hogy rövidesen elterjedt a rímelő jelszó: „Minden drága, vissza Prága!” (47., 50. o.). Az új határokkal piacuktól elszakadó őstermelők, a közlekedési fennakadások, a pénzbeváltás problémái, a szociális juttatások elmaradása vagy természetbeni fizetésben való folytatása mind-mind a csehszlovák szintől kétségtelenül elmaradt Magyarország hiányosságaira mutatnak

rá (46–49., 106. o.). Mentsvárként felmerült Kassa nyugdíjas üdülőközponttá alakításának ötlete is, mely azonban nem valósult meg, s melyet Márai is kritizált (153. o.). A felvidéki tisztségek betöltéséhez szükséges nemzethűségi igazolás pártterdekeknek és egyéni intrikáknak megfelelő kiosztása, az ezzel kapcsolatos szemléletes visszaélések, illetve a hatalmas tisztviselőhiányt okozó elbocsátások együttesen megkeserítették a felvidéki magyarság hazatérésének élményét (83–96. o.). „A fél év előtti öröm és szeretet feszítőd meggé változott” – jegyezte fel egy a szerző által idézett korabeli magyar jelentés (104. o.).

Fontos hadtörténeti vonatkozású elemei a műnek a kisebb felvidéki magyar–csehszlovák határincidensek kezelése (25., 115. o.), a katonai bevonulást kísérő rendeletek és a magyar honvédség által keltett benyomások ecsetelése (40. o.), illetve a hazai csapatok ellátása következtében a felvidéki közigazgatásra rótt anyagi terhek bemutatása (162. o.). Simon Attila a bevonulást kísérő kisebb villongásoknak is teret ad művében (29., 39., 157–158. o.). A nemkívánatosnak minősített elemek kiszűrésének és a csehszlovák legionáriusok be- és kitelepítésének történetére szintűgy időt szánt a szerző (41–43., 116. o.), ahogy a bevezetett, majd tartósan fennmaradó katonai közigazgatás felkészültségét, fejteltségét több helyütt is felvázolja (42., 52. o.). A katonai igazgatás antiszemita és szlovákellenes kilengéseinek bemutatásával együtt objektív képet kap az olvasó az alkalmanként egészen toleráns új ügyvezetés ismertetésével (196., 139. és 144. o.), illetve a megannyi felvetett, majd elvetett gazdasági és kulturális beruházás feltárásával (164–170. o.). Az elégedetlenség kifejezésére azonban külön hangúly kerül: „Még 11 hónapnyi magyar uralom után is vannak elintézetlen ügyek, mint például: állampolgársági, iparigazolványi ügyek, bankok, takarékpénztárak, betegsegélyezők, villanygyár stb. átvétele” – szól egy idézett jelentés (53. o.).

A háborús időszak vonatkozásában a közigazgatás kimenekítése, a „szabadrablás,” a bombázások, a háború alatti élet és a területet érintő harcok mind említésre kerülnek, azonban az ezekkel foglalkozó 12. fejezet esetében már különösen szemet szúr a mű egyetlen olyan vonatkozása, mely talán hagy némi kívánnivalót maga után. Noha sosem egyszerű meglegelni az egyensúlyt az ismeretterjesztő és a kizárólag szakmai körök számára írt munkák között, ám a célkitűzés meghatározásának hiánya Simon Attila ezen munkájának esetében jól kitapintható. A szerző olyan esetekben mulaszt el lábjegyzeteket megadni, mikor azokat már-már a szerzői felvezetés szóhasználatára is megkövetelné: „egy Budapestre küldött jelentés” közli, vagy Szvatkó Pál „vezető felvidéki magyar publicista írta,” vagy „a neves publicista Jócsik Lajos” „egyik munkájában szerepel” stb. De hogy hol közli, hol írta, vagy hol szerepel, az sajnos nem derül ki. A forrásmegjelölések egyéb kiemelt helyeken (pl. a címekben szereplő idézeteknél) szintűgy égetően hiányoznak (pl. 44., 65., 82., 97., 119., 153., 198., 206., 209. oldalak). Igazán kár, hogy a szinte csakis hadtörténeti témákat érintő utolsó fejezetben mindössze egy (!) hivatkozás található. A szerző szöveges irodalomjegyzékében számos értékes személyes iratot említ meg fondjegyzékkel együtt, ám olyan levéltárakat is megemlít, melyekre művében nem hivatkozott. Szintűgy érdekesek lehetnének az interjúk is, melyek készítését Simon Attila megemlíti, azonban ezek sem szerepelnek a könyv hivatkozott forrásai között. Meglepő is lehet a szerző állítása a felvidéki holokausz irodalmának hiányosságaiával kapcsolatban, hiszen a szlovákiai zsidóüldözések gazdag biográfiával rendelkeznek.² A műben említésre kerül a kényszermunkára hurcolt helyi magyarság kálváriája is, melynek esetében szintűgy szembeötlik a friss szakirodalom negligálása.³

Simon Attila művén kétségtelenül segítenének további, az érdeklődő olvasót eligazító hivatkozások, azonban a *Magyar idők a Felvidéken* felvetett témáival és azoknak bátor kezelésével így is sikert arathat a kölcsönös megértés és a – számos vonatkozásban ellentmondásos és szomorú – múlttal való szembesülés felvállalásában.

László Bernát

² Lásd pl. *Sas Andor* talán már kissé meghaladott munkáját: A szlovákiai zsidók üldözése 1939–1945. Pozsony, 1993. vagy *Eduard Nižňanský*: Holokaust na Slovensku című, 2001 és 2005 között megjelent 7 kötetes, több ezer oldalra rúgó, szlovák nyelvű forráskiadását.

³ Legújabbban lásd: *Bognár Zalán*: Hadifogolytáborok és (hadi)fogolysors a Vörös Hadsereg által megszállt Magyarországon 1944–1945. Budapest, 2012.